

Bevolkingstrends

Het sociaal kapitaal in Europese regio's

2016 | 09

**Hans Schmeets,
Marco Parigini en
Marieke van Hoof**

Inhoud

1. Inleiding	2
2. Nederland en de Europese landenindeling	3
3. Data en onderzoeksmethoden	4
3.1 Data	4
3.2 Onderzoeksmethoden	8
4. Resultaten: verschillen tussen landen	8
5. Resultaten: verschillen tussen regio's	12
5.1 Noord-Europa	12
5.2 West-Europa	12
5.3 Zuid-Europa	13
5.4 Oost-Europa	13
5.5 Gecorrigeerde bevindingen	15
6. Conclusie en discussie	16
Literatuur	17
Bijlage	19

Nederland scoort hoog op zowel meedoen met als vertrouwen hebben in de samenleving. Op een index van sociaal kapitaal, gebaseerd op tien indicatoren over vertrouwen en participatie, neemt Nederland, van in totaal 34 Europese landen, de zesde plek in. Er bestaat grote variatie tussen de landen. Binnen elk land afzonderlijk laten de verschillende regio's echter weinig verschillen zien. Dit ondanks dat deze regio's verschillen voor wat betreft de leeftijdsopbouw en het opleidingsniveau.

1. Inleiding

De verdergaande Europese eenwording staat onder druk. Steeds meer landen komen bij de Europese Unie (EU), en veel landen staan in de rij om zich aan te sluiten. Dit gaat gepaard met veel discussie, ook in de politiek, tussen de voor- en tegenstanders van de EU. Het referendum over het handelsverdrag met Oekraïne, gehouden op 6 april 2016, werd door velen gezien als stemming over de verdergaande Europese eenwording. Dit werd gevolgd door een expliciete uiting van een voor of tegen de EU bij het Britse referendum, gehouden op 23 juni 2016. De voorstanders van uittreding, Brexit, haalden met 52 procent een nipte meerderheid. Vanuit dit perspectief is het van belang om na te gaan in hoeverre landen in Europa verschillen dan wel overeenkomsten laten zien. Dit artikel geeft een overzicht van de mate waarin de burgers participeren in de samenleving, hun onderlinge band en het vertrouwen in maatschappelijke en politieke instituties. Participatie en vertrouwen vormen de pijlers van het sociaal kapitaal (Schmeets, 2015). Niet alleen wordt het sociaal kapitaal van de landen in Europa vastgesteld, maar ook worden de regio's binnen desbetreffende landen met elkaar vergeleken. Daarmee wordt duidelijk of landen zich vooral onderscheiden in de mate waarin burgers meedoen met en vertrouwen hebben in de samenleving, of dat er vooral binnen één land regionale verschillen zijn.

Een veelgebruikte definitie, ook door CBS, komt van de OESO (Coté en Healy, 2001): 'networks together with shared norms, values and understandings that facilitate cooperation within or among groups' [netwerken met gemeenschappelijke normen, waarden en referentiekaders, die het samenwerken binnen en tussen groepen onderling bevorderen]. Deze definitie maakt duidelijk dat het gaat om collectieve verbanden van mensen binnen en tussen bevolkingsgroepen die samenwerking faciliteren, waarbij meestal gebruik wordt gemaakt van de begrippen 'sociale netwerken' en 'vertrouwen'. De gedachte is dat hoe meer participatie en hoe groter de vertrouwensbasis, over des te meer hulpbronnen en dus sociaal kapitaal men beschikt. Het sociaal kapitaal is als het ware de smeerolie die de samenleving draaiende houdt. Veel onderzoek wijst er ook op dat sociaal kapitaal positief samenhangt met productiviteit en economische groei (Dasgupta en Serageldin, 2000; Durlauf en Fanfchamps, 2004; Knack en Keefer, 1997; Narayan en Pritchett, 2000).

Er is echter nog relatief weinig bekend over het sociaal kapitaal in 'regionale' gebieden, waarbij een regio een brede waaier van betekenissen heeft (Keating, 1998). Onderzoek in de Verenigde Staten wijst op grote verschillen tussen negen grotere regio's (Iyer, Kitson en Toh, 2005). Van Oorschot, Arts, en Gelissen (2006) kijken naar het sociaal kapitaal in twintig Europese landen en concluderen dat er weinig verschillen in Europa worden aangetroffen, met als uitzondering de iets hogere sociaal kapitaalscore van Scandinavische landen.

De studie van Beugelsdijk en Van Schaik (2005) richt zich op een lager regionaal niveau: 54 regio's binnen zes Europese landen. Zij vinden wel regionale verschillen in sociaal kapitaal.

Voor dit onderzoek zijn tien indicatoren geselecteerd, waarvan er zes betrekking hebben op meedoen met de samenleving en vier op vertrouwen hebben in de samenleving. Hierbij is telkens een tweedeling gehanteerd. Dit betreft het vertrouwen in de medemens, het rechtssysteem, de politie, het nationaal parlement, sociale contacten met familieleden, vrienden of collega's, het bespreken van persoonlijke zaken, vrijwilligerswerk, betaald werk, stemmen bij verkiezingen en deelname aan politieke acties. Deze indicatoren sluiten aan op het raamwerk sociale samenhang met de indeling in drie niveaus: het individuele niveau (sociaal), het niveau van organisaties (meso), en dat van de maatschappij (politiek) (Schmeets, 2015). Op basis van deze tien indicatoren is een score van 0 tot 10 vastgesteld, waarbij 0 staat voor geen enkele participatie en vertrouwen en (10 voor volledige participatie en vertrouwen.

In een eerdere rapportage (Schmeets en Gielen, 2015) is een overzicht gegeven van deze tien indicatoren en van de samenvattende indexscore van sociaal kapitaal, in 28 landen die gebaseerd zijn op gegevens van de European Social Survey (ESS) 2012. Daarin zijn tevens scores opgenomen van een aantal bevolkingsgroepen, zoals lager- en hogeropgeleiden, jongeren en ouderen, en mannen en vrouwen. Wat opviel was dat Nederland, samen met de Scandinavische landen, hoge scores laat zien op de aspecten van sociaal kapitaal. Vooral Oost-Europese landen blijven achter voor wat betreft het vertrouwen. Deze trend is sinds 2002 vrij consistent gebleven (CBS, 2015a; Linssen en Schmeets, 2010, 2011). In deze publicatie worden de scores op de sociaal kapitaal-index belicht voor zowel een uitgebreider aantal van 34 landen als voor de regio's binnen de desbetreffende landen. De centrale vraag hierbij is de volgende: komen ook op basis van de recente data de grote discrepanties in sociaal kapitaal tussen de landen naar voren, en in welke mate onderscheiden de regio's binnen de landen zich?

2. Nederland en de Europese landenindeling

Er is gebruik gemaakt van gegevens van 34 landen, die elk verdeeld worden over vier regionale gebieden: noord, west, zuid en oost (zie tabel 2.1). Deze regionale detaillering komt grotendeels overeen met de indeling van Esping-Andersen (1990) die Europese landen indeelt aan de hand van het type welvaartsstaat (Linssen en Schmeets, 2010, 2011; Schmeets, 2015). Er zijn drie typen te onderscheiden: het sociaaldemocratische, het liberale en het conservatief-corporalistische type. Nederland behoort, samen met de Scandinavische landen Noorwegen, Zweden, Finland, IJsland en Denemarken, tot het sociaaldemocratische type. Dit type wordt gekenmerkt door een hoge mate van sociale zekerheid, waarbij alle inwoners recht hebben op een uitkering. De verantwoordelijkheid voor zwakkere sociaaleconomische bevolkingsgroepen ligt primair bij de staat en de belastingdruk is hoog. Bij de verdeling van goederen speelt de marktwerking een beperkte rol. Tot West-Europa behoren Frankrijk, Duitsland, België, Zwitserland, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk en Ierland. Binnen

West-Europa worden twee typen welvaartstaat onderscheiden. Het Verenigd Koninkrijk en Ierland behoren tot het liberale welvaartstype: de sociale zekerheid, waaronder uitkeringen, liggen op een laag peil. De vrije markt zorgt vooral voor de herverdeling van goederen. De sociaaleconomisch zwakkere bevolkingsgroepen moeten opgevangen worden door hun eigen sociale netwerk in plaats door de staat. Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en België maken deel uit van het conservatief-corporatistische type welvaartstaat. Dit type kenmerkt zich door sterke kerkelijke tradities. Het niveau van voorzieningen, uitkeringen en sociale zekerheid is in deze landen hoog, net als in de sociaaldemocratische landen. In tegenstelling tot het sociaaldemocratische type, komt de staat pas tussenbeide in conservatief-corporatistische regimes wanneer private organisaties en familie tekortschieten. Het systeem van sociale zekerheid is dan ook selectiever ingericht en veelal gebaseerd op eerdere behaalde prestaties en status.

Esping-Andersen (1990) concentreerde zich op Noord- en West-Europa. Ferrera (1996) heeft deze typering aangevuld voor Zuid-Europa. Landen in het mediterrane gebied zoals Spanje, Italië, Portugal en Griekenland kenmerken zich door een hoge mate van afhankelijkheid van de familie. In het mediterrane welvaartstype is de sociale zekerheid nogal onderontwikkeld. Oost-Europese landen, waaronder Tsjechië, Slowakije, Estland, Slovenië en Hongarije, zijn een mengvorm van het liberale en conservatief-corporatistische welvaartstype. De inrichting van de welvaartsstaat is in mindere mate gebaseerd op een historisch ingeworteld model en de sociale zekerheid bevat zowel liberale als conservatief-corporatistische elementen. Op basis van deze indeling worden de geselecteerde 34 landen van het ESS gegroepeerd en met elkaar vergeleken op basis van de tien indicatoren van sociaal kapitaal.

2.1 Typering van welvaartsstaten (ESS-landen)

Noord-Europa	West-Europa	Zuid-Europa	Oost-Europa
Sociaal-democratisch	Liberaal	Conservatief-corporatistisch	Mediterraan
			Liberaal/Conservatief-corporatistisch
Nederland	Verenigd Koninkrijk	Duitsland	Spanje
Noorwegen	Ierland	Frankrijk	Portugal
Zweden		België	Griekenland
Finland		Zwitserland	Cyprus
Denemarken		Oostenrijk	Turkije
IJsland			Slowakije
			Polen
			Rusland
			Letland
			Oekraïne
			Hongarije
			Bulgarije
			Tsjechië
			Kroatië
			Albanië
			Litouwen
			Roemenië
			Kosovo
			Estland

N.B. Indeling gebaseerd op Arts en Gelissen (2002), Deacon (2000), Esping-Andersen (1990), Ferrara (1996)

3. Data en onderzoeksmethoden

3.1 Data

In dit artikel is gebruik gemaakt van het ESS 2014 (ESS, 2014), en deels van andere jaren (ESS, 2008, 2010, 2012). Dit zijn de meest recente gegevens die onder inwoners van Europese landen van 15 jaar of ouder zijn verzameld. Het ESS is een grootschalig, internationaal vergelijkende studie naar de leefsituatie van de inwoners. Het ESS wordt gefinancierd door

een samenwerkingsverband van de Europese Commissie, de European Science Foundation en verschillende nationale organisaties voor wetenschappelijk onderzoek. Het ESS stelt zich ten doel met behulp van geavanceerde methoden de wisselwerking tussen de veranderende instituties van Europa, de attitudes en gedragspatronen van de Europese bevolking, haar politieke en economische structuren in kaart te brengen en te verklaren. In totaal zijn 34 landen geselecteerd om de index vast te stellen. De selectie wijkt enigszins af van de 28 landen die in een eerdere publicatie (Schmeets en Gielen, 2015) met elkaar vergeleken zijn, op basis van de beschikbaarheid van gegevens van 2012. In deze publicatie is ervoor gekozen om van zoveel mogelijk landen gegevens te gebruiken, waarbij telkens het meest recente jaar is geselecteerd (kader 1).

Onderzoeksjaren ESS

Om een zo compleet en recent mogelijk beeld te krijgen van sociaal kapitaal in Europa, is ervoor gekozen om de vier meest recente onderzoeksjaren, vanaf 2008, van de ESS te gebruiken. Er zijn namelijk inmiddels van 15 landen gegevens beschikbaar uit het meest recente onderzoeksjaar (2014). Daarnaast heeft niet ieder land deelgenomen aan alle jaren waarin een ESS is gehouden: 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, en 2014. Bij drie landen. Roemenië, Turkije en Letland. is gebruik gemaakt van gegevens van 2008, en voor Griekenland en Kroatië van 2010. De data voor Slowakije, Hongarije, Italië, IJsland, Litouwen, Spanje, Cyprus, het Verenigd Koninkrijk, Albanië, Rusland, Oekraïne, Kosovo en Bulgarije zijn afkomstig van 2012. Voor de meeste landen zijn de data van 2014 gebruikt, namelijk voor Zwitserland, Noorwegen, Oostenrijk, Zweden, Slovenië, Ierland, Estland, Denemarken, Tsjechië, Finland, België, Polen, Frankrijk, Duitsland en Nederland. Israël is, hoewel hier wel data voor beschikbaar zijn, niet meegenomen omdat het land geografisch gezien in Azië ligt.

Verschillen in het sociaal kapitaal kunnen bestaan tussen verschillende landen en tussen verschillende regio's binnen een land. Daarnaast kunnen veranderingen in sociaal kapitaal in de tijd optreden, Dit zou gevolgen kunnen hebben voor de vergelijking tussen regio's met data uit verschillende onderzoeksjaren van de ESS. Wanneer een zo compleet mogelijk beeld van sociaal kapitaal in Europa wordt geschetst, is dit echter onvermijdelijk. Een vergelijking van de cijfers laat zien dat de fluctuaties binnen de landen beperkt zijn (CBS, 2015a). Voor de politieke kenmerken is dit meer gedetailleerd aangetoond (Linszen, 2016). Vandaar dat ervoor gekozen is om bij gebruik te maken van de meest recente data. In totaal hebben ruim 60 duizend personen in de geselecteerde landen meegedaan aan het onderzoek. Het aantal respondenten varieert van 750 in IJsland tot bijna 3 duizend in Duitsland.

Voor de index die in dit artikel wordt gehanteerd, is gebruik gemaakt van een aantal vragen uit het ESS. Deze vragen hebben betrekking op sociaal vertrouwen, sociale contacten, bespreken van persoonlijke zaken, vrijwilligerswerk, betaald werk, stemmen voor verkiezingen, acties om politiek te beïnvloeden (kader 2).

Index op basis van ESS-vragen

De sociaal kapitaal-index bestaat uit verschillende vragen uit het ESS. Deze vragen zijn telkens onderverdeeld in twee categorieën:

- Sociaal vertrouwen: ‘Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen?’ Hierbij dienen respondenten antwoord te geven op een schaal van 0 tot en met 10, waarbij 0 staat voor dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn en 10 staat voor het antwoord dat men de meeste mensen wel kan vertrouwen. Om het vertrouwen in het nationaal parlement, politie en het rechtssysteem vast te stellen, is gevraagd hoeveel vertrouwen mensen hebben in deze instituties op een schaal die eveneens loopt van 0 tot en met 10, waarbij 0 staat voor helemaal geen vertrouwen en 10 voor heel veel vertrouwen. Bij deze vertrouwensindicatoren wordt de score 0 tot en met 5 gezien als geen vertrouwen en een score van 6 tot en met 10 als het hebben van vertrouwen;
- De vraag over sociale contacten luidde: ‘Hoe vaak spreekt u af met vrienden, kennissen of collega’s? De antwoordcategorieën zijn (1) elke dag; (2) enkele keren per week; (3) 1 keer per week; (4) enkele keren per maand; (5) 1 keer per maand; (6) minder dan 1 keer per maand en (7) nooit. De antwoordopties zijn ingedikt tot minstens enkele keren per maand (1–4) versus minder dan enkele keren per maand (5–7);
- De mate waarin mensen persoonlijke zaken kunnen bespreken is vastgesteld met de vraag: ‘Met hoeveel mensen kunt u intieme en persoonlijke zaken bespreken?’. De antwoordcategorieën luiden: (0) geen; (1) 1; (2) 2; (3) 3; (4) 4–6; (5) 7-9 en (6) 10 of meer. De antwoorden zijn ingedikt tot twee categorieën, waarbij de eerste twee antwoordcategorieën (0 en 1) leiden tot score 0 en de rest tot score 1;
- Om vrijwilligerswerk vast te stellen is de volgende vraag gesteld: ‘Heeft u in het afgelopen jaar nog andere werkzaamheden voor organisaties of in organisatorisch verband verricht’, met antwoordopties (0) nee; (1) ja. De vraag is een onderdeel van 7 vragen die vooral betrekking hebben op politieke acties, met als inleidende vraag: ‘Er zijn verschillende manieren om iets in (ESS-land) te verbeteren of te helpen te voorkomen dat zaken fout gaan.’ Navraag bij de coördinatoren van de ESS leert dat deze vraag betrekking heeft op vrijwilligerswerk met dien verstande dat er geen verder onderscheid is gemaakt tussen onbetaalde en betaalde activiteiten (e-mail 26 mei 2016 van Didrik Finnøy, ESS Data Archive at NSD). In de ESS van 2012 was de volgende vraag over vrijwilligerswerk opgenomen: ‘Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden werk verricht voor vrijwilligers- of liefdadigheidsorganisaties?’, met als antwoordopties: (1) minstens 1 keer per week; (2) minstens 1 keer per maand; (3) minstens 1 keer per 3 maanden; (4) minstens 1 keer per 6 maanden; (5) minder vaak dan 1 keer per 6 maanden en (6) nooit. De tweedeling minstens 1 keer per 6 maanden (1-4) versus minder dan 1 keer per zes maanden (5, 6) is gehanteerd voor de constructie van de sociaal kapitaal-index in 2012. In 2014 is deze vraag niet meer opgenomen in de ESS. De vergelijking tussen de bevindingen op basis van de ESS 2012 vraag, met een directe verwijzing naar vrijwilligerswerk, leert dat de ESS 2012 vraag voor nagenoeg alle landen een hoger percentage vrijwilligers oplevert, zelfs indien de afbakening 6 maanden is in plaats van 12 maanden. Voor Nederland genereert de 2012 vraag een proportie van 45 procent vrijwilligers, terwijl het aandeel volgens de ESS 2014 beperkt blijft tot 34 procent. Tevens valt op dat het aandeel vrijwilligers op basis van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn, met een zeer uitgebreide vraag naar vrijwilligerswerk, in de periode 2012–2014 op 50 procent

- ligt (Arends, 2015). Ook daaruit blijkt dat de wijze van dataverzameling, waaronder de vraagformulering, van invloed is op het percentage vrijwilligers;
- De vraag over betaald werk luidde: 'Heeft u in de afgelopen 7 dagen betaald werk verricht?'. De antwoordcategorieën zijn ja (1) en nee (0);
 - Het stemmen voor verkiezingen is vastgesteld door respondenten de volgende vraag voor te leggen: 'Heeft u gestemd tijdens de meest recente nationale parlementsverkiezingen?', met als antwoordopties: ja (1) en nee/nog niet stemgerechtigd (0);
 - Tevens is gevraagd naar het aantal acties die men in het afgelopen jaar heeft gedaan om de politiek te beïnvloeden. Hierbij kon gekozen worden uit vijf acties (contacteren politicus, participeren in demonstratie, tekenen van petitie, werken voor politieke partij en boycotten van bepaalde producten). De volgende tweedeling is gehanteerd: (0) niet deelgenomen en (1) deelgenomen aan minimaal een van de vijf acties.
-

Deze index borduurt voort op de meetlat sociaal kapitaal die, op basis van gegevens uit het onderzoek 'Sociale samenhang en Welzijn', voor Nederland is geconstrueerd en gebaseerd is op zeventien indicatoren: negen over het meedoen met en acht over het vertrouwen hebben in de samenleving (Van Beuningen en Schmeets, 2013). Deze zeventien kernindicatoren zijn gebruikt als een richtlijn voor het ontwikkelen van een Europese index voor sociaal kapitaal. Analooq aan de gevolgde methode die voor deze sociaal kapitaal meetlat is gehanteerd, is een meetlat voor drie landen geconstrueerd: Nederland, België en Duitsland. De selectie van de tien indicatoren is daar mede op gebaseerd. De scores zijn voor Nederland uitgesplitst naar bevolkingsgroepen en op plausibiliteit gecontroleerd door de resultaten van de bevolkingsgroepen te vergelijken met de bevindingen die gebaseerd zijn op de meetlat van zeventien indicatoren uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn.

Er zijn verschillende manieren om landen in te delen in regio's. Hier is gebruik gemaakt van de 'Nomenclatuur van territoriale eenheden voor de statistiek' (NUTS), gecreëerd door Eurostat. NUTS is een hiërarchische, geografische nomenclatuur waarbij gebieden in de EU verdeeld worden op drie niveaus (kader 3). Het doel van deze publicatie was om indien mogelijk te kijken naar het laagste niveau. Hierbij is een ondergrens van 150 respondenten gehanteerd. Als daar niet aan werd voldaan, werden regio's samengevoegd op basis van geografische ligging. Hierbij is rekening gehouden met de historische en/of politieke situatie van de regio. Dit was bijvoorbeeld het geval in Wales in het Verenigd Koninkrijk, en in het Italiaanse gebied Ticino, in Zwitserland. Als gevolg hiervan is er voor verschillende landen een ander NUTS-niveau gebruikt. Ook speelde mee dat in de ESS-data de diverse NUTS-niveaus niet altijd voorhanden waren. In de bijlage is aangegeven welke regio's zijn samengevoegd.

Indeling op basis van NUTS

Binnen NUTS wordt een land ingedeeld op drie niveaus: NUTS1, NUTS2 en NUTS3. Deze verdeling is gebaseerd op drie principes. Ten eerste wordt er een minimum en een maximum populatie gehanteerd. Op het niveau van NUTS1 ligt het minimum op 3 miljoen en het maximum op 7 miljoen inwoners. In NUTS2 is het minimum 800 duizend en het maximum 3 miljoen. NUTS3 hanteert een minimum van 150 duizend en een maximum van 800 duizend. Ten tweede wordt er rekening gehouden met de bestaande administratieve

verdelingen binnen een land. De NUTS-verdeling correspondeert echter niet altijd met deze verdeling. Daar waar er enkel één of twee regionale verdelingen bestaan, of daar waar de grootte van de regio's te klein zijn, heeft Eurostat een tweede en/of derde niveau gecreëerd. Het derde principe houdt in dat Eurostat altijd de voorkeur geeft aan geografische verdelingen, boven verdelingen gebaseerd op andere kenmerken (bijvoorbeeld mijnvelden, werkloosheidsgebieden, landbouwgebieden, et cetera).

In de analyses wordt, naast leeftijdsopbouw, ook rekening gehouden met verschillen in het onderwijsniveau. Onderwijsstelsels verschillen echter tussen landen in Europa, waardoor opleidingsniveaus niet altijd even gemakkelijk vergelijkbaar zijn. Er is gebruik gemaakt van een opleidingsvariabele gebaseerd op de International Standard Classification of Education (ISCED), waarbij acht categorieën, van basisschoolniveau tot universitair niveau (master), worden onderscheiden.

3.2 Onderzoeksmethoden

De gegevens zijn per land en per regio gepresenteerd. Met behulp van variantie-analyse is nagegaan of de gemiddelde scores op de index tussen de landen, en tussen de regio's binnen de landen, verschillen. Vervolgens is met co-variantie-analyse (MCA) nagegaan in welke mate deze scores veranderen indien gecorrigeerd wordt voor de verdeling naar leeftijd en opleiding. Op deze wijze kunnen verschillen tussen de regio's in kaart worden gebracht die niet kunnen worden toegeschreven aan eventuele verschillen in de leeftijdsopbouw en in de verdeling naar onderwijsniveau. Voor geslacht is niet gecorrigeerd aangezien de regio's zich hier niet in onderscheiden.

De regionale cijfers zijn in de bijlage gepresenteerd. Op basis van de meeste landen is een kaart gemaakt, waarbij een verdeling in acht categorieën is gehanteerd. De laagste sociaal kapitaal groep heeft een score van minder dan 3,5. Vervolgens is telkens 0,5 punt toegevoegd om de grens te markeren. De hoogste score heeft de groep met een score van 7,0 of hoger. Deze indeling is ook gebruikt voor het beschrijven van de regionale verschillen binnen de landen. De indeling in acht groepen strookt in grote lijnen met welke verschillen tussen de regio's binnen de landen statistisch significant zijn. In de bijlage is de significantie in de vorm van F-waarden vermeld.

4. Resultaten: verschillen tussen landen

Eerder is al gerapporteerd over diverse indicatoren in Europees verband, waaronder zes vertrouwensindicatoren (Schmeets, 2015; Schmeets en Gielen, 2015). Ook is over een bredere set een vergelijking tussen de landen gemaakt (Linssen en Schmeets, 2010; 2011).

Uit deze studies kwam vooral naar voren dat Nederland, samen met de Scandinavische landen, hoge scores etaleert op de aspecten van sociaal kapitaal. Vooral Oost-Europese landen blijven achter in het vertrouwen. Dit beeld is sinds 2002 vrij consistent gebleven (CBS, 2015b).

Ook de meest recente gegevens van vooral 2014 ondersteunen dit beeld. De verschillen tussen de 34 landen zijn groot in zowel het meedoen met als het vertrouwen hebben in de samenleving (tabel 3.1). Zo heeft bijvoorbeeld 52 procent van de Nederlandse volwassen bevolking vertrouwen in het nationaal parlement, tegenover maar 7 procent in Oekraïne en Bulgarije. In Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden is het vertrouwen in het parlement minimaal 60 procent. Naast de grote discrepanties tussen de landen, is er ook een duidelijk patroon: landen uit Noord-Europa scoren beduidend hoger voor wat betreft sociaal kapitaal, gevolgd door de landen in West-Europa. In Zuid-Europa zijn de scores van de desbetreffende landen een stuk lager; in Oost-Europa veelal het laagst.

Nederland neemt in de rangorde hoge posities in, en bezet, met uitzondering van het verrichten van stemmen, politieke acties, en betaald werk, de plaatsen 2 tot en met 6. Twee op de drie personen hebben vertrouwen in de medemens en in de rechtsstaat, ruim driekwart heeft vertrouwen in de politie, en ruim de helft vertrouwt het nationaal parlement. Een op de drie doet vrijwilligerswerk: slechts in Zweden, Finland en IJsland is het aandeel vrijwilligers nog iets groter. Verder zegt driekwart regelmatig vrienden, kennissen, of collega's te ontmoeten; alleen in Portugal zijn deze contacten met 79 procent nog iets sterker. Ook kan 92 procent hun persoonlijke zaken met iemand bespreken; alleen in Duitsland en Zweden is dat nog enkele procentpunten hoger.

Uit het overzicht komt in grote lijnen de regionale indeling goed tot uiting. Nederland schaart zich bij de Scandinavische landen, die over het algemeen een hoge participatie en vertrouwen etaleren. Zo heeft 76 procent van de Nooren vertrouwen in het nationaal parlement en vertrouwt driekwart van de Noorse bevolking hun medemens. Van de Denen heeft ruim 80 procent vertrouwen in de rechtstaat en heeft 90 procent vertrouwen in de politie. In Denemarken ging tevens ruim 90 procent van de bevolking naar de stembus bij de meest recente nationale parlementsverkiezingen. IJsland kenmerkt zich door een hoog aandeel met betaald werk, een grote deelname aan politieke acties, maar relatief weinig vertrouwen in het parlement.

De West-Europese landen volgen, met Zwitserland als duidelijke uitschieter in vooral de vertrouwensaspecten. In Frankrijk is er beduidend minder vertrouwen. Zo heeft maar een op de drie personen vertrouwen in andere mensen, en is met een op de vier het vertrouwen in het parlement laag. Wel is er, samen met Duitsland, in Frankrijk een ruime meerderheid die politiek actief is. Alleen in IJsland en Zweden is dit aandeel nog hoger, terwijl Nederland met 45 procent de elfde plek inneemt. In Zuid-Europa neemt vooral Turkije een aparte positie in met een hoog vertrouwen in de instituties, maar een laag vertrouwen in de medemens. Dit gaat gepaard met een geringe deelname aan de samenleving, zoals de inzet als vrijwilliger, en persoonlijke contacten. Ook in Portugal is er weinig vertrouwen in de medemens (20 procent), het nationaal parlement (9 procent), en de rechtsstaat (19 procent). In de inzet als vrijwilliger en het ondernemen van politieke acties laat Portugal niet al te hoge percentages zien. Hier staat wel tegenover dat Portugal wat het onderhouden van sociale contacten betreft met 79 procent het hoogst scoort van alle landen. Op veel onderdelen scoort Spanje binnen Zuid-Europa nogal hoog, en Griekenland laag. Wel is het zo dat negen

van de tien Grieken intieme en persoonlijke zaken met minstens twee andere personen kunnen bespreken. In Turkije is dat met 58 procent beduidend lager.

4.1 Scores sociaal kapitaal per land, 2014

	Vertrouwen				Participatie					
	Nationaal parlement	Rechtsstaat	Politie	Medemens	Vrijwilligers-werk	Persoonlijke zaken bespreken	Ontmoeten vrienden	Gestemd	Politieke acties	Betaald werk
	%									
Noord-Europa: sociaaldemocratisch										
Nederland	53	67	77	66	34	92	73	79	53	45
Norwegen	76	81	85	73	30	85	71	88	64	54
Zweden	66	69	77	66	36	93	72	92	57	68
Finland	55	75	90	76	41	87	65	83	49	59
Denemarken	60	83	87	76	30	87	71	93	57	55
IJsland ¹⁾	30	60	90	59	40	87	69	87	68	73
West-Europa: liberaal/conservatief-corporatistisch										
Verenigd Koninkrijk ¹⁾	31	53	72	48	8	80	63	70	49	42
Ierland	24	47	66	48	11	77	57	76	46	42
Duitsland	45	58	75	44	31	94	55	84	57	59
Frankrijk	26	47	65	33	18	77	65	67	54	60
België	43	47	66	43	19	85	68	90	51	39
Zwitserland	66	72	82	53	16	92	68	67	60	52
Oostenrijk	37	55	68	42	17	85	61	77	55	48
Zuid-Europa: mediterraan										
Spanje ¹⁾	21	25	59	45	23	81	71	78	43	52
Portugal ¹⁾	9	19	52	20	5	76	79	71	42	17
Griekenland ²⁾	8	28	40	25	5	90	36	78	38	22
Cyprus ¹⁾	19	41	44	23	8	75	51	79	48	27
Italië ¹⁾	16	35	66	38	11	69	64	79	45	38
Turkije ³⁾	53	61	63	12	2	58	59	80	26	14
Oost-Europa: liberaal/conservatief-corporatistisch										
Albanië ¹⁾	20	27	42	17	17	69	51	87	32	29
Hongarije ¹⁾	27	38	46	39	3	70	26	73	44	10
Kosovo ¹⁾	19	19	49	22	15	72	58	76	28	23
Bulgarije ¹⁾	7	10	22	18	1	65	56	72	43	14
Tsjechië	27	39	55	34	5	69	49	60	57	26
Litouwen ¹⁾	16	27	53	48	2	50	37	54	49	14
Slowakije ¹⁾	16	15	27	27	4	58	59	73	49	28
Polen	11	19	42	23	6	79	43	69	51	21
Slovenië	14	18	51	25	2	75	53	68	43	27
Roemenië ²⁾	27	26	36	27	3	71	38	69	42	17
Estland	31	45	61	49	6	66	43	70	57	27
Kroatië ²⁾	8	16	32	34	5	90	65	72	37	30
Letland ³⁾	7	29	36	30	3	83	57	59	46	22
Rusland ¹⁾	18	21	20	32	17	68	46	68	16	61
Oekraïne ¹⁾	7	7	9	34	13	65	48	75	12	44

Bron: ESS.

¹⁾ 2012

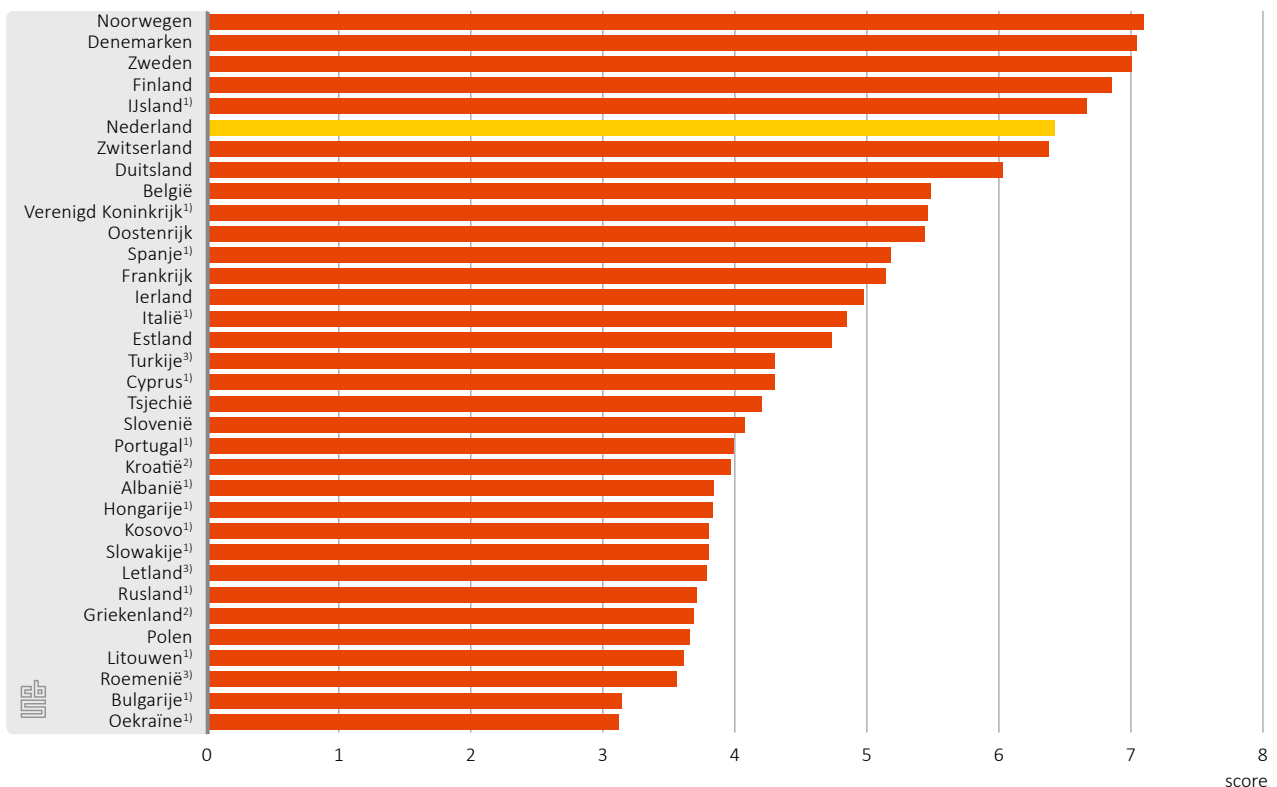
²⁾ 2010

³⁾ 2008

Vooral in Oost-Europa is het vertrouwen en de participatie in de samenleving gering. Bulgarije is daar een goed voorbeeld van: slechts 7 procent van de bevolking heeft vertrouwen in het nationaal parlement, 10 procent in de rechtstaat, 22 procent in de politie, en 18 procent in hun medemens. Ook op de aspecten van participatie, zoals de zeer lage proportie vrijwilligers, scoort Bulgarije laag. Oekraïne kenmerkt zich eveneens door lage scores in vooral het parlement, politie en rechters. Daar tegenover staat Estland, met vooral de hoogste vertrouwenscijfers van de elf Oost-Europese landen.

Een samenvattende score op basis van de tien indicatoren is in grafiek 4.2 weergegeven. De gemiddelde score van de 34 Europese landen die in het ESS zijn vertegenwoordigd, is 4,8. Noorwegen voert met een score van 7,1 de ranglijst aan, terwijl Bulgarije en Oekraïne met 3,1 het laagst scoren. Verder valt te zien dat Nederland alle Scandinavische landen voor zich moet dulden. Met een gemiddelde score van 6,4 bezet Nederland de zesde plek op de ranglijst en wordt het gevolgd door Zwitserland, en de buurlanden Duitsland en België. Lagere scores zijn vrijwel uitsluitend voorbehouden aan Oost-Europese landen. De rangorde bevestigt in grote lijnen de indeling op basis van de regionale vierdeling. Griekenland en Portugal hebben een iets lagere score, Spanje en Estland een hogere score volgens de vierdeling. Dit past in het beeld van de gemiddelde scores per gebied. Landen in het Noorden scoren gemiddelde 6,8 en worden gevolgd door landen in het Westen (5,6), het Zuiden (4,4) en het Oosten (3,8) van Europa.

4.2 Ranglijst van Europese landen naar score op sociaal kapitaal-index, 2008-2014

Bron: ESS.

¹⁾ 2012

²⁾ 2010

³⁾ 2008

5. Resultaten: verschillen tussen regio's

In figuur 5.4.1 is de mate van sociaal kapitaal in regio's in Europa weergegeven, gebaseerd op de scores per regio (zie bijlage voor een compleet overzicht). Hieruit komen bepaalde patronen naar voren. De hoogste scores zijn voornamelijk te vinden in Noord-Europa, gevolgd door West- en Zuid-Europa. Regio's in Oost-Europa ervaren over het algemeen het minste sociaal kapitaal.

5.1 Noord-Europa

De hoogste twee categorieën van sociaal kapitaal (minstens 6,5) zijn voornamelijk te vinden in regio's van Noord-Europese landen: Nederland samen met de Scandinavische landen Zweden, Noorwegen, Finland, Denemarken, IJsland. Voor Nederland geldt dit echter alleen voor Zuid-Nederland, de drie andere regio's, Noord, Oost en West, scoren iets lager. Binnen IJsland geldt de hoogste score alleen voor de hoofdstad, Reykjavik. Het sociaal kapitaal in de rest van het land valt één categorie lager uit met net iets onder 6,5. Van alle regio's in de rest van Europa is er slechts één uitzondering met een vergelijkbaar hoge score, namelijk Zürich in Zwitserland.

De hoogste waarde van sociaal kapitaal (7,4) in Europa is te vinden in de Noorse provincie Akershus, waarin ook de hoofdstad Oslo zich bevindt. Het sociaal kapitaal in de rest van Noorwegen ligt hier niet ver vanaf. Kopenhagen en het omringend gebied ervaart in vrijwel dezelfde mate sociaal kapitaal als Akershus en staat daarmee op de tweede plaats in Europa. De overige regio's in Denemarken scoren ook hoog op sociaal kapitaal. Op kleine afstand van Akershus en Kopenhagen staat de Finse regio Helsinki-Uusimaa op de derde plek. De rest van Finland ervaart in ongeveer dezelfde mate sociaal kapitaal, waarbij de laagste score te vinden is in het dunbevolkte Noordoost-Finland. De mate van sociaal kapitaal in Zweden lijkt sterk op de rest van Noord-Europa. Alle Zweedse regio's hebben een 7,1 op de index: alleen in het zuiden van Zweden is de score wat lager.

5.2 West-Europa

Duitsland, Frankrijk, Nederland, België, Oostenrijk, Zwitserland, het Verenigd Koninkrijk en Ierland vallen onder West-Europa. Zoals eerder is besproken, valt Zürich in de op één na hoogste categorie van sociaal kapitaal. De rest van Zwitserland scoort boven de 6,0 met als slechtst scorende regio het Italiaanssprekende Ticino. In Duitsland is er een duidelijk verschil te ontdekken tussen het voormalige Oost- en West-Duitsland, waarbij het westen een hoger sociaal kapitaal heeft dan het oosten. Uitzondering hierop vormt het westelijke Noordrijn-Westfalen. In het voormalige Oost-Duitsland scoren alle regio's onder 6,0 waarbij het noordoosten iets hoger scoort dan het zuidoosten. Het Duitse maximum is te vinden in de deelstaat Baden-Württemberg, waarin Stuttgart is gelegen. Van de Duitssprekende landen staat Oostenrijk onderaan voor wat betreft het sociaal kapitaal.

Ook binnen België is er een duidelijk verschil tussen Vlaanderen (inclusief Brussel) en Wallonië. Vanwege een te klein aandeel respondenten is Brussel niet opgenomen als aparte regio. Aangezien Brussel de (administratieve) hoofdstad van Vlaanderen is, is ervoor gekozen om deze twee regio's samen te voegen. Het Nederlandssprekende Vlaanderen heeft een hogere score op de sociaal kapitaal-index dan het Franssprekende Wallonië. In de aangrenzende regio's in Frankrijk, evenals het mediterrane kustgebied, is het niveau van sociaal kapitaal lager. De overige Franse regio's variëren van 5,0 in Aquitanië tot 5,5 in Île-de-France, waar Parijs ligt.

De eilanden, het Verenigd Koninkrijk en Ierland, laten het volgende patroon zien. In het Verenigd Koninkrijk is de mate van sociaal kapitaal het hoogst in Zuidoost-Engeland. In tegenstelling tot veel andere Midden-Europese landen, beschikt de hoofdstad, Londen, niet over het meeste sociaal kapitaal. Inwoners van Noordoost-Engeland scoren het laagst op sociaal kapitaal. Een groot deel van Ierland, inclusief Dublin en het gebied grenzend aan Noord-Ierland, heeft een score van net onder 5,0. De laagste waarde is voorbehouden aan Midden-Ierland. Het zuiden van Ierland scoort hoger, waarbij het meeste sociaal kapitaal te vinden is in het zuidwesten.

5.3 Zuid-Europa

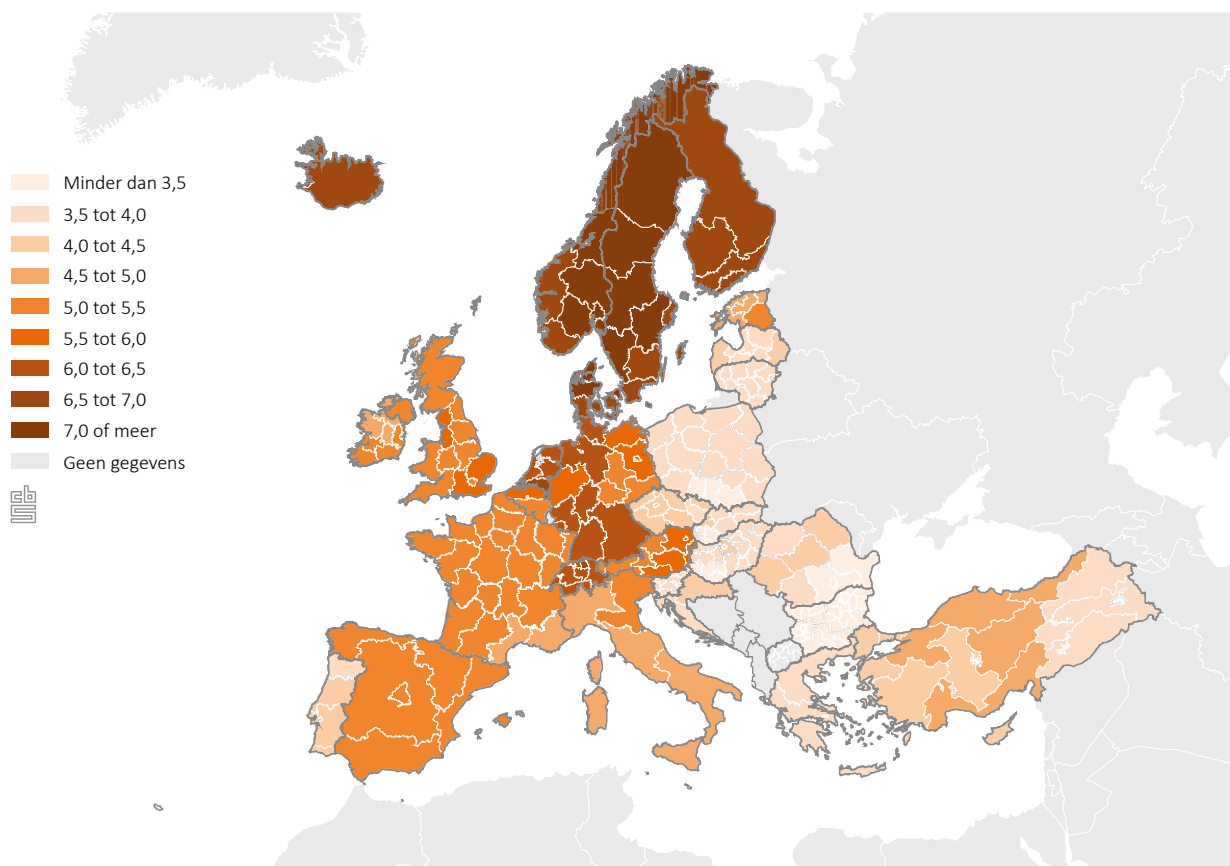
In Zuid Europa, waartoe Portugal, Spanje, Italië, Griekenland, Cyprus en Turkije behoren, is de hoogste waarde van sociaal kapitaal te vinden in Madrid. In de andere Spaanse regio's is een soortgelijke hoeveelheid sociaal kapitaal te vinden. Centraal Spanje heeft de laagste waarde. De Griekse Egeïsche Eilanden en Kreta scoren het laagst in mediterrane Europa. Ook binnen Griekenland is er weinig variatie, met het maximum in Attica. Naast Griekenland hebben ook Portugese regio's een relatief lage mate van sociaal kapitaal. De best scorende regio is Lissabon. In Italië is er wederom maar één regio die hoger scoort dan de rest, namelijk Noordoost Italië. De overige, lager scorende, regio's variëren weinig van elkaar.

In Turkije heeft het oosten (inclusief het Europese deel van Turkije) en het westen een lager niveau van sociaal kapitaal dan het middelste gebied. Het laagste niveau is te vinden in de regio's Oost-Anatolië, grenzend aan het Midden-Oosten. De inwoners van Oost-Marmara, het Aziatische gebied, dat het dichtst bij Europa ligt, beschikken over het meeste sociaal kapitaal. Er is weinig verschil tussen de twee grootste Turkse steden Ankara en Istanbul. Cyprus, als geheel, heeft een sociaal kapitaal waarde van 4,3. Dit is in lijn met wat er wordt gevonden in Turkije.

5.4 Oost-Europa

De laagste waarden van sociaal kapitaal zijn enkel te vinden in ex-communistische regio's in Oost-Europa. Naast Oekraïne is Bulgarije het laagst scorende land in Europa: elke regio binnen Bulgarije valt binnen de laagste categorie. Inwoners van het zuidwesten hebben het minste sociaal kapitaal, terwijl zij die in het noordwesten wonen de hoogste waarden hebben. Grenzend aan Bulgarije ligt Roemenië waar Zuidoost-Roemenië, Zuid-Muntenië en Boekarest ook binnen de laagste categorie vallen. Boekarest vertoont zelfs de minste mate van sociaal kapitaal in Europa.

5.4.1 Sociaal kapitaal in Europese regio's, gemiddelde scores (0-10)

Bron: ESS 2008–2014

¹⁾ Op de kaart konden de volgende landen niet worden weergegeven: Albanië, Kosovo, Rusland en Oekraïne. Voorts zijn voor een aantal landen bepaalde regio's samengevoegd, bijvoorbeeld vanwege een te gering aantal respondenten (zie bijlage).

Naast Roemenië en Bulgarije vallen ook andere regio's binnen de laagste categorie, namelijk in Oekraïne, Rusland, Polen, Hongarije, Slowakije en Litouwen. In Oekraïne variëren de scores van 2,7 in de regio's Kirovohrad, Mykolajiv en Odessa tot 3,3 in de hoofdstad en omgeving (Kiev regio, Kiev) en in de regio Tsjerkasy. In Rusland is er een variatie van 3,2 in Noord-West tot 3,9 in de Oeral. In Polen vallen de volgende vier aaneengrenzende regio's in de laagste groep: Groot-Polen, West-Pommeren, Lubusz en Neder-Silezië. De enige regio met een hogere sociaal kapitaal waarde is Centraal-Polen, waarin de hoofdstad van Polen (Warschau) ligt. In Hongarije hebben Zuid-Transdanubië en Zala het laagste niveau van sociaal kapitaal. Dit is één punt lager dan het Hongaarse gebied met het meeste sociaal kapitaal, namelijk Budapest en omgeving. De regio's Trnava en Nitra scoren het laagst in Slowakije. In tegenstelling tot Hongarije, beschikt niet de regio met de hoofdstad (Bratislava) over het meeste sociaal kapitaal, maar de regio Trenčín. De andere helft van het voormalig Tjecho-Slowakije, Tsjechië, scoort hoger dan Slowakije. Er is geen enkele regio die in de laagste categorie valt. Het laagste niveau van sociaal kapitaal in Tsjechië is te vinden in het zuidwesten. De inwoners van de Tjechische hoofdstad, Praag, scoren het hoogste van het land.

Er is weinig variatie binnen de voormalig Joegoslavische landen Kroatië, Kosovo en Slovenië. In Kroatië is er geen regionaal verschil en in Slovenië ligt het maximum in Ljubljana en

omgeving en het minimum in het zuidoosten. In Kosovo liggen de scores, net als in het naastgelegen Albanië, rond de 4,0.

Binnen de Baltische Staten is er meer variatie te ontdekken. In Estland is de hoogste waarde van sociaal kapitaal van Oost-Europa te vinden, namelijk in het zuidoosten. Daar bevindt zich de één na grootste stad, Tartu. De regio rondom Tallinn zit hier niet ver vanaf. Samen met Praag zijn dit de enige twee Oost-Europese regio's met een sociaal kapitaal waarde tussen 4,5 en 5,0. Het niveau van Letland is niet zo hoog als in Estland. Het schommelt rond de 4,0 met een maximum in het uiterste westen (Koerland) en oosten (Letgallen), en een minimum in Semgallen. In Litouwen is er weinig variatie, met de laagste score in Marijampole, Panevezys en Utena, en de hoogste in Vilnius.

5.5 Gecorrigeerde bevindingen

Er zijn sterke verschillen tussen bevolkingsgroepen in de score voor sociaal kapitaal. Eerder bleek al dat vrouwen, jongeren, ouderen en lager opgeleiden lagere cijfers op de meetlat sociaal kapitaal laten zien dan mannen, middelbare leeftijdsgroepen, en hoger opgeleiden (Schmeets en Gielen, 2015). Dit gold voor alle Europese gebieden: in Noord-, West-, Zuid-, en Oost-Europa. Er was slechts één uitzondering: in Noord-Europa werd geen sekseverschil in sociaal kapitaal aangetroffen. Aangezien de landen ook verschillen in de bevolkingssamenstelling, zoals het gemiddelde opleidingsniveau en de leeftijdsopbouw, is het mogelijk dat de discrepanties in het sociaal kapitaal tussen de regio's louter toe te schrijven zijn aan een opleidings- of leeftijdseffect. Door te corrigeren voor de verschillen tussen de regio's betreffende de leeftijdsopbouw en het opleidingsniveau, veranderen de scores voor sociaal kapitaal. Over het algemeen worden de verschillen iets kleiner. Maar de patronen blijven nagenoeg ongewijzigd, en de oorspronkelijke kaart verandert nauwelijks. Er zijn slechts enkele uitzonderingen, zoals IJsland. Na correctie zijn er geen verschillen meer tussen de hoofdstad Reykjavik en de andere gebieden. Dit is ook het geval voor Litouwen: de verschillen verminderen en zijn in alle regio's tussen 4,0 en 4,5. Waar in Nederland vóór correctie Noord-Nederland een minder hoge score had dan de rest van het land, is dit na correctie niet meer het geval ten opzichte van Oost- en West-Nederland. In Estland is echter de grootste stijging opgetreden. Het sociaal kapitaal in de Estlandse westkust steeg met 0,3 punten. De andere, nog beperktere, stijgingen zijn te vinden in Noorwegen (Trøndelag en Noord-Noorwegen), Kroatië (binnenland), Portugal (Centro, Alentejo en Algarve), Oostenrijk (Zuid-Oostenrijk), Tsjechië (Moravië-Silezië, noord- en zuidwesten) en Polen (het noordwesten en Neder-Silezië). Er zijn slechts drie gevallen waarin het sociaal kapitaal na correctie is gedaald. In Polen zijn er minimale veranderingen opgetreden waardoor de regio's Opole en Zuid-Polen net onder de grens van 3,5 zijn gezakt. De regio Cornwall in het Verenigd Koninkrijk en Helsinki in Finland zijn de enige andere regio's die na correctie zijn gedaald in waarde. Voor zowel de stijgingen als de dalingen geldt dat het om beperkte verschuivingen gaat, van maximaal één categorie.

6. Conclusie en discussie

De EU staat volop in de belangstelling. Er is met name veel discussie over de landen die het meest getroffen zijn door de financiële crisis: Griekenland is een duidelijk voorbeeld van een land dat zorgt voor toenemende spanning tussen voor- en tegenstanders van de EU. Inmiddels lijkt deze kwestie weer iets naar de achtergrond te zijn verdrongen door andere ontwikkelingen die een beroep doen op de veerkracht van Europa: het vluchtelingenvraagstuk en het Britse referendum van 23 juni (Brexit), waarbij een lichte meerderheid stemde voor uittreding uit de EU.

In dit artikel is ingegaan op de overeenkomsten en verschillen in het sociaal kapitaal tussen en binnen 34 Europese landen. Het beeld is helder: er zijn aanzienlijke verschillen in de mate waarin landen vertrouwen hebben in en meedoen met de samenleving. Op de meetlat nemen Oekraïne en Bulgarije met een score van 3,1 de onderste plek in, terwijl Noorwegen met een 7,1 bovenaan de lijst staat. Bovendien volgen de landen in zeer grote lijnen de indeling gebaseerd op de typering van de welvaartsstaten, die Europa grofweg indeelt in noord, west, zuid, en oost. Het sociaaldemocratische type in Noord-Europa laat de hoogste score zien (6,8). Landen die als conservatief-corporatistisch of liberaal aangeduid worden, zijn te vinden in West-Europa. Ze hebben met een score van 5,6 een lagere positie op de index voor sociaal kapitaal. Het mediterrane Zuiden volgt, door eveneens een daling van 1,2 punten, met de score van 4,4. Landen in Oost-Europa kenmerken zich door een mengvorm van conservatief-corporatistische en liberale elementen, en nemen met een 3,8 op de meetlat de laagste positie in. Blijkbaar is het sociaal kapitaal vooral hoog in landen die behoren tot het sociaaldemocratische type, dat gekenmerkt wordt door een hoge mate van sociale zekerheid. De sociale zekerheid is in mediterrane, liberale en conservatief-corporatistische landen minder goed gewaarborgd, en is er veelal een afhankelijkheid van de familie, en het eigen sociale netwerk. Dit kan zijn weerslag hebben op het vertrouwen in en het meedoen met de samenleving, zoals het verrichten van vrijwilligerswerk. Nederland bekleedt de zesde plek met een 6,5 en dat is beduidend hoger dan het gemiddelde cijfer van 4,8. Alleen de Scandinavische landen scoren nog wat hoger. Er zijn dus grote verschillen in het vertrouwen tussen de Europese landen, niet alleen in het vertrouwen in het parlement, maar ook in de rechtstaat, de politie en het onderlinge vertrouwen. Daarnaast zijn er veel parallellen te trekken met de cijfers over de deelname aan de samenleving: de proporties vrijwilligers, de kwantiteit en kwaliteit van de sociale contacten en de deelname aan de politiek. In landen met een geringe vertrouwensbasis is doorgaans ook de participatie lager.

Naast de discrepanties in sociaal kapitaal tussen de landen is in dit artikel ingegaan op de regionale verschillen binnen de landen. Dat is gebeurd op basis van 308 regio's, die zijn ingedikt tot 179. Het patroon is zeer helder: de regionale verschillen binnen de landen zijn heel beperkt. Aangezien uit een eerdere landenvergelijkende studie (Schmeets en Gielen, 2015) is gebleken dat vrouwen, jongeren en ouderen en lager opgeleiden lager scoren op de meetlat dan mannen, middelbare leeftijdsgroepen, en hoger opgeleiden, is nagegaan of verschillen in de bevolkingssamenstelling een verklaring bieden voor de verschillen in sociaal kapitaal tussen landen en regionale gebieden. Dat bleek echter nauwelijks het geval te zijn: indien de landen niet zouden verschillen qua leeftijdsopbouw en opleidingsniveau, dan blijven de patronen intact. De scores worden er nauwelijks door beïnvloed.

Het zijn dus vooral de landen die zich onderscheiden in sociaal kapitaal, waarbij de indeling in welvaartsstaten een kapstok biedt om de verschillen te duiden. Uiteraard zijn er meer indicatoren denkbaar waarom landen, en landengroepen, verschillen laten zien in het meedoen met en het vertrouwen in de samenleving. Een pad om nader te exploreren is de relatie met de zogenoemde 'governance'-indicatoren ontwikkeld door de Wereldbank, zoals de mate van corruptie, transparantie, de politieke stabiliteit en de mate waarin het land een rechtsstaat is (Kaufman, Kraay en Mastruzzi, 2010). Hiermee kan nader zicht worden verkregen op mogelijke oorzaken van de verschillen in sociaal kapitaal tussen de landen.

Literatuur

Arends, J., 2015, Vrijwilligerswerk, in: Schmeets, H. (red), Sociale samenhang. Wat ons bindt en verdeelt. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS, 63–74.

Beugelsdijk, S. en T van Schaik, 2005, Social capital and growth in European regions: an empirical test, *European Journal of Political Economy*, 21(2), 301–324.

CBS, 2015a, <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70748NED&D1=0-1,3&D2=0&D3=0&D4=3,12,20,22&D5=I&HD=160912-1410&HDR=G2,G1,G4,G3&STB=T>

CBS, 2015b, <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80518NED&D1=0-15&D2=0&D3=0,3-4,7,10,15-16,20-21,24,26-27&D4=4-5&HD=160902-1102&HDR=T&STB=G1,G2,G3>

Coté, S. en T. Healy, 2001, *The well-being of nations. The role of human and social capital*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Dasgupta, P. en L. Serageldin, 2000, *Social Capital: A Multi-faceted Perspective*. Washington D.C.: World Bank.

Durlauf, S. N. en M. Fanfchamps, 2004, *Social Capital*. Working Paper No. 10485. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Esping-Andersen, G., 1990, *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, UK: Blackwell Publishing.

ESS, 2008, *European Social Survey Round 43 Data*. Data file edition 3.2. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS, 2010, *European Social Survey, Round 5 Data*. Data file edition 3.0. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS, 2012, *European Social Survey, Round 6 Data*. Data file edition 3.0. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS, 2014, European Social Survey, Round 7 Data. Data file edition 3.0. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

Ferrera, M., 1996, The 'southern' model of welfare in social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6, 17-37.

Iyer, S., Kitson, M. en B. Toh, 2005, Social Capital, Economic Growth and Regional Development, *Regional Studies*, 39(8), 1015–1040.

Kaufman, D., Kraay, A. en M. Mastruzzi, 2010, The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues (September 2010). World Bank Policy Research Working Paper No. 5430, <http://ssrn.com/abstract=1682130>.

Keating, M., 1998, *The New Regionalism in Western Europe*. Northampton: Edward Elgar Pub.

Knack, S. en Keefer, P., 1997, Does social capital have an economic pay-off? A cross country investigation, *Quarterly Journal of Economics*, 112 (4), 1251–1288.

Linssen, R en H. Schmeets, 2011, Politieke participatie en vertrouwen in Europees perspectief, in: Schmeets, H. (red.), *Verkiezingen: Participatie, vertrouwen en integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 129–144.

Linssen, R. en H. Schmeets, 2010, Participatie en vertrouwen in Europa, in: Schmeets, H. (red.), *Sociale Samenhang: Participatie, vertrouwen en integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 135–151.

Linssen, R., 2016, Participation in context. Contextual and individual determinants of political participation in Europe and the Netherlands, PhD-Thesis. Maastricht: Universitaire Pers Maastricht.

Narayan, D. en L. Pritchett, 2000, Social capital: evidence and implications, in Dasgupta, P. en Serageldin, I. (red.), *Social Capital: A Multi-faceted Perspective*. Washington D.C.: World Bank, 269–295.

Oorschot, W. van, Arts, W. en J. Gelissen, 2006, Social Capital in Europe. Measurement and Social and Regional Distribution of a Multifaceted Phenomenon, *Acta Sociologica*, 49(2), 149–167 .

Schmeets, H. en W. Gielen, 2015, Het sociaal kapitaal langs de Europese meetlat, in: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang. Wat ons bindt en verdeelt*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: CBS, 119–135.

Schmeets, H., 2015, Politieke participatie en vertrouwen in Europees perspectief, in: Schmeets, H. (red.), *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006-2012*. Den Haag/Heerlen: CBS, 102–113.

Van Beuningen, J. en H. Schmeets, 2013, Developing a Social Capital Index for the Netherlands, *Social Indicators Research*, 113(3), 859–886.

Bijlage

Scores op sociaal kapitaal-index (0-10) naar regio, 2014

Noord-Europa		West-Europa			
Sociaaldemocratisch	F	Liberaal	F	Conservatief-corporatistisch	F
Nederland (NUTS1)	2,73 ¹⁾	Verenigd Koninkrijk (NUTS1) (1)	2,50 ²⁾	Duitsland (NUTS1)	12,83 ³⁾
Noord-Nederland		6,0 North East		5,2 Baden-Württemberg	6,4
Oost-Nederland		6,3 Yorkshire and the Humber		Bayern	6,2
West-Nederland		6,4 North West		5,6 Berlin	5,5
Zuid-Nederland		6,5 East Midlands		5,4 Brandenburg	
		West Midlands		Mecklenburg-Vorpommern	
Noorwegen (NUTS2)	3,09 ¹⁾	East of England		5,6 Bremen	6,3
Oslo & Akershus		7,4 Londen		5,4 Hamburg	
Hedmark & Oppland		7,1 South East		5,9 Hessen	
Sør-Østlandet		South West		5,5 Schleswig-Holstein	
Agder & Rogaland		7,0 Wales		5,3 Niedersachsen	
Vestlandet		6,9 Scotland		5,4 Sachsen	5,3
Trøndelag		6,9 Northern Ireland		5,3 Sachsen-Anhalt	
Nord-Norge				Thüringen	
		Ierland (NUTS3)	6,75 ³⁾	Rheinland-Pfalz	6,2
Zweden (NUTS2)	1,77	Border Region		4,7 Saarland	
Stockholm		7,1 Midlands Region		4,7 Nordrhein-Westfalen	6,0
Oost Midden Zweden		7,1 West Region			
Småland en de eilanden		6,8 Dublin		4,8 Frankrijk (NUTS2)	2,64 ¹⁾
Zuid-Zweden		Mid-East Region		4,9 Île de France	5,5
West-Zweden		7,1 Mid-West Region		5,2 Champagne-Ardenne	4,9
Noord Midden Zweden		7,1 South-East Region		5,1 Picardie	
Midden Norrland		South-West Region		5,3 Haute-Normandie	
Boven Norrland				Centre	
				Basse-Normandie	
Finland (NUTS2)	11,15 ³⁾			Nord - Pas-de-Calais	
West Finland				Bourgogne	5,4
Helsinki-Uusimaa				Lorraine	
Zuid Finland				Alsace	
Noord en Oost Finland				Franche-Comté	
				Pays de la Loire	5,1
Denemarken (NUTS2)	7,93 ³⁾			Bretagne	
Hovedstaden				Poitou-Charentes	
Sjælland				Aquitaine	5,0
Zuid Denemarken				Midi-Pyrénées	
Midtjylland				Limousin	
Nordjylland				Rhône-Alpes	5,2
				Auvergne	
IJsland (NUTS3) (1)	5,08 ¹⁾			Languedoc-Roussillon	4,9
Reykjavik				Provence-Alpes-Côte d'Azur	
Rest van IJsland				Corse	
				België (NUTS1)	24,84 ³⁾
				Brussel	5,7
				Vlaanderen	
				Wallonië	5,1
				Zwitserland (NUTS2)	1,00
				Genferseeregion	6,3
				Espace Mittelland	6,3
				Grossregion Nordwestschweiz	6,4
				Zürich	6,7
				Ostschweiz	6,3
				Zentralschweiz	
				Tessin	6,2
				Oostenrijk (NUTS2)	3,17 ¹⁾
				Burgenland	5,6
				Niederösterreich	
				Wien	5,6
				Kärnten	5,5
				Steiermark	
				Oberösterreich	5,2
				Salzburg	
				Tirol	
				Vorarlberg	

Bron: ESS.

¹⁾ < 0,05

²⁾ < 0,01

³⁾ < 0,001

(1) 2012

(2) 2010

(3) 2008

Scores op sociaal kapitaal-index (0-10) naar regio, 2014 (slot)

Zuid-Europa		Oost-Europa	
Mediterraan	F	Liberaal/Conservatief-corporatistisch	F
Spanje (NUTS1) (1)	1,43	Hongarije (NUTS3) (1)	12,96 ³⁾
Noroeste	5,1	Budapest	4,4
Centro		Pest	
Noroeste	5,3	Fejér	3,5
Com. De Madrid	5,4	Komárom-Esztergom	
Este	5,1	Veszprém	
Sur	5,1	Győr-Moson-Sopron	
Canarias	5,3	Vas	
		Zala	3,4
Portugal (NUTS2) (1)	9,57 ³⁾	Baranya	
Norte	3,8	Somogy	
Algarve	4,0	Tolna	
Centro		Borsod-Abaúj-Zemplén	3,7
Alentejo		Heves	
Lisboa	4,3	Nógrád	
		Najdú-Bihar	3,8
Griekenland (NUTS1) (2)	8,86 ³⁾	Jász-Nagykun-Szolnok	
Voreia Ellada	3,9	Szabolcs-Szatmár-Bereg	
Kentriki Ellada	3,8	Bács-Kiskun	3,6
Attiki	3,6	Békés	
Nisia Aigaiou, Kreta	3,5	Czongrád	
		Bulgarije (NUTS3) (1)	4,16 ³⁾
Cyprus (NUTS1) (1)	4,3	Vidin	3,4
		Montana	
Italië (NUTS1) (1)	5,12 ³⁾	Vratsa	4,9
Nord-Ovest	4,6	Pieven	4,6
Sud		Lovech	
Isole		Veliko Tarnovo	3,0
Nord-Est	5,3	Gabrovo	4,6
Centro	4,6	Ruse	
		Razgrad	
Turkije (NUTS1) (3)	10,80 ³⁾	Silistra	4,1
Istanbul	4,3	Varna	3,0
West Marmara		Zasavska	
Aegean		Dobrich	3,0
Oost Marmara	4,7	Shumen	
West Anatolia	4,2	Targovishte	
Mediteraanse regio	4,6	Burgas	3,2
Centraal Anatolia	4,7	Sliven	
West Zwarte Zee		Yambol	
Oost Zwarte Zee		Stara Zagora	
Noordoost Anatolia	3,8	Sofia (stad)	3,3
Centraaloost Anatolia		Sofia (provincie)	2,9
Zuidoost Anatolia	3,8	Blagoevgrad	
		Pernik	
		Kyustendil	
		Plovdiv	3,1
		Haskovo	
		Pazardzhik	
		Smolyan	
		Kardzhali	
		Tsjechië (NUTS2)	3,05 ²⁾
		Praag	4,6
		Střední Čechy	4,2
		Jihozápad	3,9
		Severozápad	
		Kirde-Eesti	
		Severovýchod	4,2
		Lõuna-Eesti	5,0
		Jihovýchod	4,2
		Střední Morava	3,9
		Kroatië (NUTS2) (2)	2,19
		Binnenland	3,9
		Marovkoslezsko	3,9
		Kustgebied	4,0
		Litouwen (NUTS3) (1)	1,75
		Alytus	
		Kaunas	
		Utena	3,6
		Letland (NUTS3) (3)	5,22 ³⁾
		Kurzeme	
		Latgale	4,2
		Marijampole	
		Riga	3,8
		Panevezys	3,7
		Siauliai	3,6
		Taurage	3,6
		Telsiai	3,5
		Klaipeda	
		Vilnius	3,8
		Polen (NUTS2)	3,05 ²⁾
		Łódzkie	
		Mazowieckie	4,1
		Śląskie	3,5
		Opolskie	3,5
		Malopolskie	3,5
		Śląskie	3,3
		Lubelskie	3,8
		Podkarpackie	3,6
		Świętokrzyskie	3,6
		Podlaskie	3,6
		Wielkopolskie	3,5
		Zachodniopomorskie	3,5
		Lubuskie	3,1
		Dolnośląskie	3,3
		Kujawsko-Pomorskie	3,8
		Warmińsko-Mazurskie	3,0
		Pomorskie	3,0
		Slovenië (NUTS3)	1,63
		Pomurska	3,9
		Podravska	3,2
		Koroška	3,7
		Savinjska	3,7
		Zasavska	3,7
		Spodnjeposavska	3,9
		Jugovzhodna Slovenija	3,9
		Notranjskokraška	3,7
		Obalnokraška	
		Gorenjska	3,7
		Goriška	
		Osrednjeslovenska	4,0
		Rusland (NUTS1) (1)	3,27 ²⁾
		Albanië (NUTS2) (1)	6,06 ³⁾
		Centraal-Rusland	3,7
		Noord-West	3,2
		Zuid-Kaukasus	3,7
		Noord-Kaukasus	3,7
		Volga	3,7
		Oeral	3,9
		Siberië	3,7
		Verre Oosten	3,7
		Crimea, Automoy Republic	2,9
		Khersonska	
		Donetska	3,0
		Kharkivska	3,0
		Luganska	3,0
		Chernigivska	3,0
		Sumska	3,0
		Chernovytzka	3,2
		Zakarpatska	3,2
		Ternopilzka	3,2
		Ivano-Frankivska	3,2
		Lvivska	3,2
		Volynska	3,2
		Rivenska	3,8
		Vynnytska	3,8
		Donetska	3,9
		Khmelnitska	3,7
		Chernigivska	3,7
		Poltavzka	3,7
		Kyivska	3,7
		Cherkasska	3,7
		Kyiv	3,7
		Kirovogradzka	3,6
		Mykolaivska	3,6
		Odesska	3,6
		Dnipropetrovzka	3,6
		Zaporizska	3,6
		Kharkivska	3,6
		Luganska	3,6
		Donetska	3,6
		Crimea, Automoy Republic	3,6
		Khersonska	3,6

Bron: ESS.

¹⁾ < 0,05

²⁾ < 0,01

³⁾ < 0,001

(1) 2012

(2) 2010

(3) 2008

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2015–2016	2015 tot en met 2016
2015/2016	Het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2016
2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2015 en eindigend in 2016
2013/'14–2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2013/'14 tot en met 2015/'16

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2016.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.